

Hoofdstuk 1

Mijn gedenkbalk

1.1 Inleiding

Laten we het Grote Huis binnengaan en daar enige tijd vertoeven. Op de zolder bevindt zich te midden van de andere balken een gedenkbalk. In dit eerste hoofdstuk wil ik op deze gedenkbalk enkele inscripties maken over mijn familiegeschiedenis, die de bedding vormt van mijn eigen kleine geschiedenis en over mijn weg naar de studie van de geschiedenis. In paragraaf 2 markeer ik enkele hoofdmomenten van mijn familiegeschiedenis. In paragraaf 3 verwoord ik mijn weg tot de studie van de geschiedenis. De oogst van het geheel breng ik in paragraaf 4 in een conclusie bijeen.

1.2 De gedenkbalk van mijn familie

Ik ben geboren op 1 november Anno Domini 1964 in een dijkhuisje in Sliedrecht aan de Merwede. Van mijn vaders kant stam ik af van de in oorsprong Schotse clan der McKay's. De Latijnse wapenspreuk van deze clan is '*manu forti*' ('met sterke hand') en de clan heeft een blauw met zwarte ruit in de rok.¹

Ik heb een stamboom in mijn bezit die tot de achttiende eeuw teruggaat. Hierin is de eerste naam die van John (Jan) Mackay, geboren in 1753 en overleden in 1792, een poorter te Oudewater.² De stamboom laat zien dat veel kinderen zeer jong stierven. Voor 1753 houdt het spoor op, maar ergens moet het zich verbinden met de Schotse lijn die tot in de middeleeuwen teruggaat.³

In de mondelinge overlevering zijn er twee verhalen over de Hollands-Schotse lijn der McKay's.

1. Zie voor een afbeelding van het familiewapen: ewaldmackay.nl, onder 'Biografie'.

2. Zie hiervoor: anon., *Stamboom Mackay*, z.j, z.p., 1.

3. Zie hiervoor: Alan McNie, *Clan Mackay*, Jedburg 1989.

Het eerste verhaal vertelt dat vele katholieke Schotten in de tijd van de godsdienstoorlogen en in het bijzonder tijdens Cromwells Puriteinse Revolutie rond het midden van de zeventiende eeuw zijn gevlucht naar Frankrijk en dat enkele McKay's in 1672 met de legers van Lodewijk XVI mee ten strijde trokken tegen de Lage Landen. Het Rampjaar vormt aldus de omineuze entree van mijn voorgeslacht in de Nederlanden. Een generaal McKay zou verliefd zijn geworden op een Brabantse schone, zich in de Nederlanden gevestigd hebben en protestants zijn geworden. Het tweede verhaal vertelt over het Schotse regiment dat gedurende de zeventiende eeuw in de staatse legers diende in de Nederlanden en dat gelegerd was in Slot Loevestein. Generaal Hugh Mackay leidde dit regiment. Hij heeft stadhouder-koning Willem III in de Glorieuze Revolutie bijgestaan en zou nadien op het continent met Willem hebben meegevochten tegen de Franse legers en in 1692 zijn gesneuveld.⁴

Er zou bij beide verhalen sprake zijn van een adellijke lijn, die zich via Aeneas Mackay, de voorman van het in 1888 gevormde kabinet-Mackay, tot vandaag voortzet rond het kasteel te Ophemert⁵, en van een 'afgezwakte tak' (wij dus), die zich in veel nederiger oorden is gaan vestigen. Aeneas Mackay verkeerde in de kringen van het Reveil. In zijn leven komen diepe vroomheid en christelijke daadkracht tezamen, zoals blijkt uit zijn inzet voor het landsbelang, het onderwijs en het zondagsschoolwerk in Ophemert.

Hoe de geschiedenis der McKay's ook is gegaan, de boom heeft een tak gekregen in de Lage Landen aan de zee waaraan ook de bladeren van mijn voorouders, grootouders en ouders zijn gaan groeien.

Mijn grootvader van vaderskant was Willem-Antonie Mackay (1911-1983). Zijn vader, een baggeraar die veel 'buitenaf' had gewerkt en uit Overschie kwam, was niet kerkelijk. Hij was een socialist en moest niets van het geloof hebben (hij is in 1957 overleden). Zijn moeder was hervormd, maar of ze hem meenam naar de kerk, weet ik niet. Mijn grootvader liep als jongen met vragen over het geloof en ging op zoek naar antwoorden. Hij bezocht de doordeweekse diensten die bloemist Vergeer in een zaaltje belegde, waar ds. Toes en ds. Overduin preekten.⁶ Toen hij

4. Zie hiervoor: McNie, *Clan Mackay*.

5. Zie hiervoor: Th. B.F.M. Brinkel e.a. (red.), *Het kabinet Mackay. Opstellen over de eerste christelijke coalitie (1888-1891)*, Baarn 1990.

6. Zij wilden een gereformeerde gemeente vestigen te Sliedrecht, maar dit is toen niet gelukt. Ds. Overduin sloot zich aan bij de Christelijke Gereformeerde Kerken en preekte in in het witte kerkje aan de Middeldiepstraat.

verkering kreeg met mijn oma werden ze lid van de Christelijke Gereformeerde Kerk.

Mijn grootvader kwam op zijn twaalfde van de lagere school af en werkte sindsdien op een scheepswerf in Sliedrecht als 'draaiër'. Ik heb veel herinneringen aan hem, met name aan zijn verhalen over de Tweede Wereldoorlog. Eén verhaal is me vooral bijgebleven. Op zeker moment was er een razzia in Sliedrecht. Mijn grootvader was weggekropen in een diepe kast, die echter vrij gemakkelijk te vinden was, zodat hij vreesde gevonden te worden door de Duitsers. Hij bad tot God dat de Duitsers hem niet zouden vinden en ze hebben hem ook niet gevonden. Toen de soldaten vertrokken waren, is hij uit de kast gekropen. Samen met mijn grootmoeder heeft hij Psalm 42:5 gezongen: 'Maar de Heer' zal uitkomst geven.' Uiteindelijk heeft hij zich gemeld voor de Arbeitseinsatz en ging hij naar een fabriek in Noord-Duitsland. Hij kreeg ondraaglijke heimwee naar huis. Dankzij een voorgewende rugpijn wist hij tijdens een kort verlof middels zijn huisarts gedaan te krijgen dat hij niet meer terug hoefde naar Duitsland. Als jongen was ik zeer teleurgesteld dat hij niet in het verzet had gezeten of ondergedoken was. Toen ik hem dat liet merken, zei hij me met ernst in zijn stem dat de oorlog geen verhaal uit een spannend jongensboek was, maar bittere realiteit.

Mijn grootmoeder van vaderskant was Adriana Koppelaar (1915-2005). Ze was afkomstig uit een oude Sliedrechtse familie die vanouds Nederlands Hervormd was. Haar ouders gingen echter over naar de Christelijke Gereformeerde Kerken. Ze behoorden tot de behoudende vleugel van dit kerkverband, de zgn. Bewaar het Pand-richting. Mijn grootmoeders vader had tbc en werd in een tuberculose-tentje achter in de dijkstoep (loodrecht op de dijken waren kleine straatjes die men 'stoepen' noemde) verpleegd. Hij stierf aan deze ziekte, zodat mijn grootmoeder al jong halfwees werd. Zij vertelde aan ons dat haar vader een Koningskind was, die zeer dicht bij God leefde. Na zijn dood dreigde bittere armoede in het gezin. Toch vertrouwden ze op Gods goede hand. Met tranen in de ogen vertelde mijn grootmoeder dat er meermaals uitreddingen waren. Dan stond er bijvoorbeeld een doos met eten op de stoep. Ook werd haar moeder geholpen met een lening, zodat ze een kleine kruidenierswinkel kon beginnen. Die winkel heeft nog lang nadien bestaan. Mijn grootmoeder werkte er elke donderdag en maakte dan de bestellingen van de klanten klaar voor de bezorging. Ik moest 's middags als ik naar school ging daar ons boodschappenboekje brengen en kreeg dan in deze winkel, die geurde naar wasmiddelen en mottenballen, een stuk snoepgoed

van 5 cent en ik spaarde zegels voor de prachtige King-natuurboeken. Mijn beide grootouders gaven hoog op van ds. C. Smits en ds. E. Du Marchie van Voorthuysen, die in Sliedrecht hadden gestaan. Deze predikanten hebben hun leven gestempeld.

Mijn grootouders kregen twee kinderen, Jorinus en Willem-Antonie. Mijn vader (1939-2017) is van de generatie die vlak voor de Tweede Wereldoorlog geboren is en kinderherinneringen aan de oorlog en de watersnoodramp heeft. Terwijl mijn grootouders alleen de lagere school bezochten, kon hij naar de Da Costa Mulo. Daarna deed hij vele jaren avondstudie en haalde zijn staatspraktijkdiploma boekhouden. Hij werkte in Rotterdam en Schiedam bij Leendert Meeder BV, een toeleveringsbedrijf van land- en tuinbouwproducten voor de zeescheepvaart. De sfeer waarin dit gebeurde, was die van de wederopbouw. Mijn vaders ideaal was om door hard werken niet in de vroegere armoede terecht te komen.

Van mijn moederskant stam ik af van het geslacht Nederlof. Ik ben in het bezit van een stamboom die teruggaat tot 1540.⁷ In het familiewapen staat geen spreuk, maar alleen de naam van het geslacht. Het is een oude Sliedrechtse familie waarin de naam Wouter vaak voorkomt. Mijn grootvader heette zo en mijn voornaam is hierop geënt. Wouter Nederlof (1910-2000) was scheepstimmerman. Hij sprak met grote eerbied en liefde over zijn grootmoeder en moeder, die bekeerde vrouwen waren. Ze waren hervormd van huis uit, maar zijn moeder is christelijk gereformeerd geworden.

De paar zeldzame foto's die er van de overgrootouders waren, laten een verstilte wereld zien. Het waren de tijden van de barre winters waarin er geschaatst werd op de Merwede. Er is een oude foto waarop mijn grootvader als jongen met zijn ouders op de schaats op het ijs van de Merwede staat. Zijn ouders overleden al betrekkelijk jong en mijn moeder heeft hen als kind niet gekend. Mijn grootvader had vage herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog. Veel scherper was zijn herinnering aan de werklozentijd van 1929 waarin hij zes jaar werkloos was. Het meest vertelde hij over de Tweede Wereldoorlog. Mijn grootvader werkte ten behoeve van de Arbeitseinsatz in een Duitse fabriek. Hij ging daar ook ter kerke in de Lutherse kerk en kreeg van sommige mensen soms wat voedsel of spullen toegestopt. Voor een jongen die bij hem

7. Zie hiervoor: K. Blokland en J.D. van Es, *Het geslacht Nederlof. Van een stamvader te Sliedrecht* (uitgave van de Oudheidkundige Vereniging Sliedrecht, werkgroep Genealogie), Sliedrecht 1994.

in de barak zat en die omkwam bij een Engels bombardement op de fabriek heeft hij een kruis getimmerd en op zijn graf gezet. Het waren zeer angstige tijden, maar in alle nood en angst ervoer hij Gods hand. Mijn grootmoeder van moederskant was Adriana Middelkoop (1913-2000). Zij kwam uit een familie van Sliedrechtse baggeraars, die over de hele wereld hadden gebaggerd en nog mee hadden gegraven aan het Suezkanaal in Egypte. Ze hadden het thuis financieel goed want de baggeraars verdienden veel geld. Mijn grootmoeder vertelde me dat haar vader zes jaar van huis was omdat hij in Nederlands-Indië moest dienen. Mijn grootmoeders moeder is al jong overleden. Haar vader is daarna nog drie keer getrouwd geweest en ging in Amsterdam wonen. In de Tweede Wereldoorlog waren zowel mijn grootmoeders vader als haar broer fanatieke NSB'ers. Dit familiegeheim werd als een groot taboe meegedragen en mijn grootmoeder heeft het me pas kort voor haar dood verteld. Mijn grootouders waren christelijk gereformeerd. Van mijn grootouders erfde ik een boek van Johannes Hermanus Schacht uit 1777, getiteld *De noodzakelijkheid van ene spoedige bekeering*.⁸ Achterin staat in bruine inkt een naam geschreven, 'Cornelia Rute te Zevenbergen'. Waar vrijwel alles van het voorgeslacht is verdwenen, markeer ik dit boek op de gedenkbank. Het ademt een sfeer van vroom geloof in God en Zijn voorzienigheid.⁹

Mijn grootouders kregen zes kinderen, van wie mijn moeder, Jacoba (Cobi) Nederlof (1940), de op een na oudste is. Mijn moeder is in de oorlog geboren en heeft na de lagere school twee jaar Huishoudschool gedaan. Daarna werd ze door haar moeder van school gehaald om thuis in de huishouding te gaan helpen. Ze heeft ook korte tijd buitenshuis gewerkt tot aan haar huwelijk. Daarna wijdde ze zich geheel aan haar gezin. Mijn ouders zetten de Bewaar het Pand-traditie voort. Ze trouwden en hun eerste woning was een klein dijkhuisje in de Sliedrechtse Corverstoep. Ze kregen drie kinderen: mijn oudere zus Arja, die middels haar doopnaam Adriana is vernoemd naar de beide grootmoeders, mijn jongere broer Anton die middels zijn doopnaam Willem-Antonie de familienaam van de Mackays draagt, en ikzelf, die de familienaam van de Nederlofs draag. Ik ben getrouwd met Jeanette Korevaar, zij is afkomstig

8. Johannus Hermannus Schacht, *De noodzakelijkheid van ene spoedige bekeering, ter waarschouwinge tegen het uitstel van dezelve*, Harderwijk 1777 (1762).

9. In mijn boek *Een leeskamer in het Grote Huis. Een handreiking bij het lezen van teksten uit twintig eeuwen christelijke geloofstraditie*, Apeldoorn 2016 heb ik een fragment uit dit boek opgenomen en ingeleid, zie p. 199-204.

uit een wijldvertakte Alblasserwaardse en Sliedrechtse familie.¹⁰ We hebben drie kinderen: Joanne, Walther en Thomas.

Wij hadden een hechte familie en zagen onze grootouders vaak. Daardoor ving ik al vroeg de verhalen over vroeger op. In gedachten hoor ik de stemmen van mijn grootouders en zie ik de verhalen voor me van hen die ons zijn voorgegaan. Wat zou ik graag de hele genealogie tot aan de eerste stamouders Adam en Eva voor ogen zien, ongeveer zoals dat zo prachtig gebeurt in de roman *Lennacker. Das Buch einer Heimkehr* van Ina Seidel.¹¹ Dwars door deze genealogie loopt Gods hand; door Hem worden wij tot aanzijn gebracht.

Door de verhalen van mijn (groot)ouders kreeg ik een beeld van de late negentiende en vroege twintigste eeuw. Sliedrecht was niet veel meer dan een lange slingerdijk met wat stoepen (kleine steegjes die haaks op de dijk stonden). Aan de oostzijde eindigde Sliedrecht in de Kaai; aan de westzijde had je de Baanhoek, genoemd naar de spoorbaan die daar sinds de jaren tachtig van de negentiende eeuw liep en via de spoorbrug over de Merwede richting Dordrecht boog. Op de dijk had je een onverharde weg met alleen in het midden een betegeld deel. Een van de roemruchte verhalen van mijn grootouders was, dat op een dag het hele dorp uitliep toen de dokter een auto had gekocht en het dorp binnenreed. Tussen de uiteinden van de Kaai en de Baanhoek lag het middendeel van Sliedrecht met als centrum de Grote Kerk. De fundamenten van deze Hervormde Kerk dateren uit de middeleeuwen en het oorspronkelijke, houten kerkje werd aan het einde van de tiende eeuw gebouwd.¹² Vanaf die tijd is het licht van Christus in Sliedrecht gaan schijnen.

Sliedrecht is altijd heel kerks geweest. Sinds de tijd van de Reformatie is het dorp overwegend protestants.¹³ In reactie op de moderniteit die in de Hervormde Kerk om zich heen greep, ontstonden hier na 1834 afgescheiden kerken en in 1890 een hervormde evangelisatie, die onder ds. C. den Boer in 1960 uitmondde in een hervormde gemeente met een Gereformeerde Bondssignatuur.

Uit alle verhalen over de negentiende en twintigste eeuw kwam een

10. Zie hierover: J.W. Ooms, *De Korevaars*, Bleskensgraaf 1939.

11. Ina Seidel, *Lennacker. Das Buch einer Heimkehr*, Berlin 1938.

12. Zie hierover: Ewald Mackay, Jan Noteboom en Peter de Vlaam, 'Een zelfportret in steen. De hervormde gemeente van Sliedrecht', www.hervormdслиedrecht.nl; zie ook: ewaldmackay.nl, onder 'publicaties', nr. 192.

13. Zie hiervoor: Gijsbert Hamoen, *Begin van de Reformatie in de Alblasserwaard*, Goudriaan 2010, 180-197.

schrijnende armoede naar voren. Het hoge ideaal van de grootouders was dat hun kinderen konden doorleren, zodat ze het beter zouden hebben dan zij. Dat is ook gebeurd. De generatie van mijn ouders ging naar middelbare scholen, terwijl wij de eerste generatie vormden die verder kon studeren.

In de tijd na de Tweede Wereldoorlog begon ook in Sliedrecht de wederopbouw. De moderne cultuur van wasmachine en centrale verwarming deed zijn intrede. Ik heb het gevoel dat mijn generatie een generatie is die tussen de oude en de nieuwe tijd in staat. De oude wereld is ons nog meegegeven, maar de nieuwe tijd diende zich ook aan. Deze oude wereld vormde en vormt voor mij nog altijd een mythisch universum. Ik ben zeer dankbaar dat ik in deze wereld ben opgegroeid. Deze wereld werd gestempeld door de gedachte dat dit leven niet toevallig is, maar dat God alles bestuurt. Zoals Jakob aan de Jabbok met God worstelde, zo worstelde ons voorgeslacht met God. Ik graveer Zijn tekenen in de gedenkbalk.

1.3 Mijn weg tot de geschiedenis¹⁴

Door de verhalen van mijn grootouders werd al vroeg in mij de historische vonk ontstoken. Ik droeg de ernst van deze verhalen diep in me mee en van kinds af aan worstelde ik met de grote vragen van wedergeboorte, geloof en bekering en van Gods weg in mijn leven.

Op de reformatorische Johannes Calvijschool werd de vonk van de geschiedenis verder aangewakkerd. Geschiedenis en biologie waren mijn lievelingsvakken; biologie won het aanvankelijk zelfs. Mijn vriend Paul van den Berg en ik observeerden vogels in de Alblasserwaard en zochten naar schedels en veren voor onze natuurverzameling. Toen ik via een tante een paar botten van een mammoet kreeg, werd biologie voor mij letterlijk ‘natuurlijke historie’.

Op school zag ik uit naar het uur dat we geschiedenis kregen. De verhalen over de vroegste bewoners van ons land en de dia’s die we daarover zagen, riepen een heimwee naar verre tijden in me op. Ik had een vreemde, overstijgende ervaring, alsof ik zelf in de voorbije tijd woonde. Pas vele jaren later ontdekte ik dat de historicus Johan Huizinga deze ervaring een naam had gegeven: ‘de historische sensatie’. Ik hoorde

14. De titel van deze paragraaf is ontleend aan het gelijknamige boek van Johan Huizinga.

de verhalen over Karel Martel, Willibrord, de Tachtigjarige oorlog, de Franse tijd, de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Meester Stout vertelde op zeldzame ogenblikken van zijn ervaringen in het kamp waarin hij had gezeten en waar hij Gods vertroostend aangezicht had ervaren. Heel de geschiedenis was voor mij het schouwtoneel van Gods handelen. Op de middelbare school, de Guido de Brès te Rotterdam Lombardijen, waren de lessen wat zakelijker van toon, hoewel Gods voorzienigheid als vanzelfsprekend doorklonk in de geschiedenislessen. Binnen de gestalte van de hier ontstane vriendschap met Jacko de Raad ben ik ergens in de tweede of derde klas mijn eigen denkweg gaan zoeken tijdens de eindeloze gesprekken over de grote levensvragen die we op mijn zolderkamer of lopend langs de Merwede hadden.

In de vierde klas werd mijn belangstelling minder biologisch en meer historisch. Bart Jan Spruyt kwam bij mij in de klas en een vonk van vriendschap sloeg over. We hadden gesprekken tot diep in de nacht en verslonden de boeken die we ontdekten: naast geschiedenis ook theologie, filosofie en literatuur. Samen met Cor Jan Kolijn vormden we een driemanschap en logeerden vele weekenden bij elkaar.¹⁵

Meer en meer ging de geschiedenis een hoofdrol spelen. We hadden geweldige leraren voor dit vak: A.L.G. Hage, H. Visser en C. Verheij. In de zesde klas keken we bij onze geschiedenisleraar Verheij naar beelden van Auschwitz. Het providentiële aspect werd mede hierdoor problematisch: Hoe verhoudt Gods hand zich tot deze duisternis? In de vijfde en zesde klas ben ik deze vraag naar Gods hand in de geschiedenis explicieter en bewuster gaan stellen.

In mijn eigen leven werd Gods hand ergens in de vijfde klas van de Guido de Brès zichtbaar doordat Hij, nadat ik lange tijd tussen verzet en overgave, gemis en verlangen, schuld en vergeving had geworsteld voor Zijn aangezicht, in Christus mij tegemoet kwam. Het ging om in mijn leven. Zijn vrede daalde neer in mijn ziel.

In meer algemene zin ontdekte ik een aantal boeken over Gods hand in de geschiedenis, die mij voor de rest van mijn leven beslissend hebben gestempeld en gevormd. Ik noem ze hier met ere: Guillaume Groen van Prinsterers *Ongeloof en revolutie*¹⁶, W. Aalders' *Schepping of geschiede-*

15. Zie hiervoor de column van Bart Jan Spruyt n.a.v. een debat voor studentenvereniging Semper Fidelis op Driestar Hogeschool: Bart Jan Spruyt, 'Gezocht: Constructieve recalcitrantie', *Reformatorisch Dagblad*, 3 december 2016.

16. G. Groen van Prinsterer, *Ongeloof en revolutie. Een reeks historische voorlezingen* (opnieuw bewerkt door prof. dr. H. Smitskamp), Franeker 1976 (1847).

nis¹⁷, H. Berkhofs *Christus de zin der geschiedenis*¹⁸ en F. de Graaffs *Anno Domini 1000 Anno Domini 2000*¹⁹ (hoewel De Graaff me ook wel irriteerde vanwege zijn in mijn oog verregaande speculaties). Ik deed mijn mondeling examen geschiedenis over deze boeken en schreef in hun geest een scriptie over *De decadentie van de westerse cultuur* (1982).

Toen en daar is de basis gelegd voor mijn latere denken over de geschiedenis. Voorliggend boek is er in zekere zin een late vrucht van. Het oude providentiële denken van mijn Sliedrechtse oerwereld klonk hierin nog altijd door, maar het had een meer problematische spanning gekregen vanwege de worsteling met het kwaad.

Na mijn middelbareschooltijd besloot ik geschiedenis te gaan studeren. Theologie en filosofie hadden ook mijn belangstelling, maar ik zag geschiedenis als een goed fundament onder deze vakken en als een vak dat meer maatschappelijk perspectief bood: predikant wilde ik niet worden en hoe moest je als filosoof de kost verdienen?

De keuze viel op de Universiteit Leiden. Daar hoopte ik de diepte in te kunnen gaan. Al snel merkte ik echter dat de studie vrij oppervlakkig was. Ik ervoer hier – behalve bij de colleges van Dik van Arkel over het antisemitisme – nauwelijks de existentiële urgentie van de geschiedenis. Ik heb er wel geleerd om de bronnen serieus te nemen en die kritisch te analyseren: dáár ligt de grote waarde van de geschiedenisstudie.

Mijn grootvaders waren betere vertellers dan menig docent en hoogleeraar aan de *alma mater*. Het detaillisme over de Leidse stadsrekeningen of de vlashandel op de Sont vermocht mij niet te boeien. De inleidende overzichtscolleges boden mij geen enkele nieuwe kennis: de leraren op de Guido de Brès hadden me dat alles eerder, beter en boeiender bijgebracht. Het ging in Leiden vooral om de bestudering van de geschiedenis als een aards, immanent en plat vlak.

Ik heb me niet laten ontmoedigen en ben zoveel mogelijk mijn eigen weg gegaan. De eerste jaren van de studie heb ik colleges gevolgd en tentamens gedaan en daarnaast een eigen programma over de wereldgeschiedenis opgezet.

De Universiteitsbibliotheek was de grootste leermeester van mijn studententijd. Ik heb er vele uren ergens in een stil hoekje met uitzicht op de

17. W. Aalders, *Schepping of geschiedenis. Over de tegenstelling tussen de christelijke hoop en het moderne vooruitgangsgeloof*, Den Haag z.j. (1970).

18. H. Berkhof, *Christus de zin der geschiedenis*, Nijkerk 1958.

19. F. de Graaff, *Anno Domini 1000 - Anno Domini 2000. De duizend jaren bij de gratie van de dode god*, Kampen z.j. (1977). Zie ook: F. de Graaff, *Het geheim van de wereldgeschiedenis. Zeven overdenkingen van woorden uit de Heilige Schrift*, Kampen 1982.

huizen doorgebracht. In mijn latere jaren ontdekte ik de Doeza-kamer waar de meest bijzondere oude drukken en handschriften te lezen waren. Die teksten legde je dan op een leesplank met een glasplaat over de bladzijden, om ze voorts in stille aandachtigheid te lezen. Ik waande me een monnik in een kloosterbibliotheek.

Ik was op zoek naar een groot, omvattend historisch perspectief. Ik volgde naast mijn zelfstudie colleges bij Assyriologie, Egyptologie en Hebreeuws om daar te vinden wat mijn eigen vak me onthield. Ik ben zo de eeuwen doorgegaan tot en met de moderne geschiedenis van Latijns-Amerika en Afrika. Mijn grote droom was het vinden van een archimedisch punt waarmee ik grip kon krijgen op de wereld. Mijn licht overmoedige ideaal was dat van de polyhistor. In zekere zin heb ik die droom nog steeds en vormt voorliggend boek er, met een glimlach, een zeer beperkte en bescheiden invulling van.

In het derde jaar van mijn studie kreeg ik colleges theoretische geschiedenis van Peer Vries. Deze colleges waren redelijk boeiend, met name waar het ging over de vraag wat wetenschap is en hoe de geesteswetenschappen en de natuurwetenschappen zich tot elkaar verhouden. Als leerstof moesten we Ankersmits *Denken over geschiedenis* bestuderen.²⁰ Hierdoor ontdekte ik een zeer erudiete en boeiende geschiedfilosoof, ook al bood hij in zijn boek nauwelijks ruimte voor de providentiële geschiedvisie. Het kon niet anders, zo stelde ik me voor, of hij zou een providentiële visie onder de speculatieve geschiedfilosofie onderbrengen (later heeft Ankersmit hierover nog op verrassend empathische wijze met me van gedachten gewisseld).²¹

Aldus kreeg mijn geschiedfilosofische belangstelling nieuw hout op het vuur geworpen. Ik voelde intuïtief aan dat de wetenschapsfilosofische en analytische benadering van de vraag naar de aard van de geschiedenis wellicht ruimte zou kunnen bieden voor een doordenking van de providentiële geschiedvisie.

Toch kwam het tijdens mijn studie nog niet tot een echte geschiedfilosofische wending. Ik was te zeer met andere zaken bezig. Ik ontdekte de christelijke kerken in het Midden-Oosten, ben naar Egypte gegaan en heb me daar verdiept in de Koptische Kerk. Uiteindelijk ben ik af-

20. F.R. Ankersmit, *Denken over geschiedenis. Een overzicht van moderne geschiedfilosofische opvattingen*, Groningen 1984.

21. Ewald Mackay, 'De aanraking van de geschiedenis', *Transparant*, 19/1 (2008), 22-27 en de reactie van Ankersmit daarop in *Transparant*, 19/2 (2008), 26-32 en mijn slotreactie in *Transparant* 19/3 (2008). Deze teksten zijn te vinden op ewaldmackay.nl onder 'publicaties', nr. 61.

gestudeerd op de scriptie *Triptiek van de Koptische emancipatie*.²² In deze scriptie volgde ik de mij in Leiden aangeleerde zakelijk-realistische methode van de bronnenkritiek, waarbij alleen mijn themakeuze iets liet oplichten van een religieuze belangstelling.

Na mijn studie ging ik werken aan een Midden-Oosten Instituut verbonden aan de Vrije Universiteit. Ik hield me hier bezig met de kerken in het Midden-Oosten en met het Israëliisch-Palestijns conflict. We waren druk met de actuele politiek en daardoor had ik weinig tijd om me met de filosofie van de geschiedenis bezig te houden. In het najaar van 1989 hield Abba Eban een lezing over de staat Israël sinds 1948 op ons congres 'Models of Cohabitation' in het Vredespaleis te Den Haag. Toen hij sprak over het licht Gods achter de horizon van de geschiedenis, werd mij in een flits het providentiële geschiedperspectief weer duidelijk.²³ In dit finale moment tijdens deze lezing van Eban is er in mij iets óm gegaan. Hier opende zich mijn weg naar de toekomst. Ik moest teruggaan naar mijn oude liefde van de geschiedfilosofie en deze verbinden met de moderne geschiedwetenschap. Ik graveer dit bijzondere moment uit het jaar 1989 in de gedenkbank.

Ik besloot om een geschiedfilosofisch proefschrift te gaan schrijven over de vraag of het binnen de wetenschap mogelijk is om een christelijke visie op en interpretatie van de geschiedenis te verdedigen. De vraag was alleen welke promotor me hierbij zou begeleiden. Binnen de seculiere geschiedwetenschap zou er, naar ik vreesde, geen plaats voor zijn.

Juist in die tijd ontmoette ik Antoon Vos, die als docent systematische theologie werkzaam was aan de Theologische Faculteit van de Utrechtse Universiteit. Deze ontmoeting vormt voor mij, net als de lezing van Abba Eban, een beslissend moment in mijn leven. In de vele uren dat we elkaar hebben gesproken ontmoette ik iemand in wie analytisch denken en Godsvreze samengingen. Ik heb een aantal jaren aan mijn proefschrift gewerkt onder begeleiding van Antoon Vos en de fijnzinnige erudiet Hans de Knijff. In 1997 heb ik mijn proefschrift *Geschiedenis bij de Bron* verdedigd.²⁴

22. Ewald Mackay, *Triptiek van de Koptische emancipatie* (doctoraalscriptie uitgegeven door de vakgroep Arabisch van de RUL) Leiden 1987. Zie tevens: *De Koptische Kerk van Egypte*, AO-reeks, Lelystad 1988.

23. Ewald Mackay en Melvin Hunkar (red.), *Models of Cohabitation*, Amsterdam 1989.

24. Ewald Mackay, *Geschiedenis bij de Bron. Een onderzoek naar de verhouding van christelijk geloof en historische werkelijkheid in geschiedwetenschap, wijsbegeerte en theologie*, Sliedrecht 1997. Zie tevens Mackay, *Gedenkstenen in de Jordaan. Opstellen over geschiedenis, traditie en cultuur*, Heerenveen 2000.

Ik meende en meen nog steeds dat ik in dit boek op een legitieme manier heb verdedigd dat binnen de geschiedwetenschap mag worden gesproken vanuit een christelijk perspectief. Mijn belangrijkste argument hierbij is dat alle wetenschap axiomatisch is (op een aanname berust die alleen met een beroep op zichzelf is te verdedigen) en vanuit een eigen verstaanshorizon de werkelijkheid interpreteert. Als dit zo is, dan is er ook ruimte voor een christelijk axioma en een providentiële verstaanshorizon.

Vanuit deze verdediging heb ik mijn visie op de geschiedenis verbonden met het klassiek-christelijke denken. God schiep de historische werkelijkheid en Hij en Zijn engelen zijn handelend betrokken op de geschiedenis. Hoewel God alwetend is, is de werkelijkheid niet gedetermineerd maar open of contingent: mensen zijn echt verantwoordelijk voor hun keuzes, gedachten en handelingen.

Wanneer de geschiedenis in dit licht wordt verstaan, is de vraag die dan opkomt: Wat is de betekenis van de gebeurtenissen zoals ze binnen deze open werkelijkheid plaatsvinden? Deze vraag is vanwege onze beperkte kennis niet eenduidig te beantwoorden. Er zijn meerdere (christelijke) interpretaties van de geschiedenis mogelijk. Elke interpretatie is tegelijkertijd een spiegel van haar interpret.

Binnen mijn eigen interpretatie ging en gaat het niet per se om het aanwijzen van Gods hand in de geschiedenis (hoewel dit zeker in alle voorzichtigheid mag worden gedaan als we ons daartoe gedrongen voelen), maar vooral om een inkleuring van de geschiedenis in christelijk licht. Geschiedschrijving is geen foto maar een schilderij.

Door het schrijven van mijn proefschrift had ik voor mezelf een belangrijke stap gezet: wetenschap en geloof zijn geen gescheiden werelden maar vormen een leefbare eenheid. Mijn oude grootvaderlijke wereld bleek overeind te kunnen blijven staan in het land van de wetenschap.

Enkele jaren voor mijn promotie, in 1994, was ik geschiedenisleraar geworden op het protestants-christelijke Thuredrecht College te Dordrecht.²⁵ Ik was nu zelf een overdrager van de geschiedenis geworden. Ik haalde een grootvader in mijn les die vertelde over zijn verzetswerk in de oorlog en een vader die vertelde hoe hij als Tsjech de Praagse Lente had meegemaakt en naar Nederland was gevlucht.

Door het lesgeven ontdekte ik dat, hoe belangrijk het analytische per-

25. Zie over deze school: G.K.J. van Bommel (red.), *Honderd jaar toekomst; De school die je ziet; Christelijke H.B.S., Het Christelijk Lyceum, Thuredrecht College, Insula College locatie Halmaheiraplein te Dordrecht*, Dordrecht 2014.

spectief ook is, leerlingen meer openstaan voor een goed verhaal. Ze moeten zichzelf kunnen herkennen in het verleden waarover je spreekt. Ik ontdekte het grote belang van het vertellen en verbeelden van de geschiedenis. Dat heeft ook weer doorgewerkt in mijn latere denken en schrijven over de geschiedenis. Dit is door de jaren heen narratiever en minder analytisch geworden.

Tijdens deze jaren op het Thuredrecht ontstond een vriendschap met Diederik Jan Postma. Meer en meer ontdekte ik binnen de gestalte van deze vriendschap de synchroniciteit ofwel bijzondere gelijktijdigheid als een bijzondere vorm van historische contingentie. Synchroniciteit is de bijzondere samenloop of gelijktijdigheid van gebeurtenissen. Dit noemen we vanuit seculier gezichtspunt veelal toeval, maar ik zie het als een vorm van sturing. God leidt de dingen en brengt ze op wonderlijke wijze samen. Hierdoor kunnen de levensgeschiedenissen van mensen elkaar langs een wonderlijke weg raken.

In de boeken van C.G. Jung speelt het begrip synchroniciteit een belangrijke rol.²⁶ Hubert Lampo verbond in zijn romans de synchroniciteit met het meta-realisme.²⁷ Waar binnen mijn proefschrifttijd het bouwwerk van mijn denkpositie zijn analytische fundament kreeg, is in de tijd daarna het huis gebouwd vanuit het perspectief van de synchroniciteit. Ik ontdekte tevens de Joodse mystiek en in het bijzonder het denken van Friedrich Weinreb. In dit denken wordt de geschiedenis verstaan als een weg die haar oorsprong vindt in God en die via de omweg van de tijd en de ruimte terugbuigt naar God: geschiedenis is een reis door de kromming van de tijd.²⁸

In 1999 ging ik aan de pabo en de lerarenopleiding van Driestar Hogeschool te Gouda werken als docent Cuma (Kennis van Cultuur en Maatschappij).²⁹ Het onderwijs in de cultuurgeschiedenis is hier een onderdeel van de persoonlijke vorming van de student.

In de spiegel van het verleden leert de student zichzelf in zijn heden ken-

26. Zie vooral: C.G. Jung, *Synchroniciteit*, Rotterdam 2000 (1952). Zie over Jung: Aniela Jaffé, *Jung. Beelden uit mijn leven*, Rotterdam 1977.

27. Ik geef de voorkeur aan het begrip 'meta-realisme' boven 'magisch realisme'. Zie over Hubert Lampo: Paul van Aken, *Hubert Lampo. De schrijver van het onzichtbare*, Amsterdam/Antwerpen 1996. Zie tevens het immense roman- en essay-oeuvre van Lampo, bijvoorbeeld *De eerste sneeuw van het jaar*, Amsterdam 1985.

28. Friedrich Weinreb, *De Bijbel als schepping*, 's-Gravenhage 1963.

29. Zie over deze school en het onderwijs daarbinnen: John Exalto (red.), *Wordt een beer! Kweekschool De Driestar en de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden*, Heerenveen 2012; John Exalto (red.), *Wees een gids! De Driestar tussen vreemdelingschap en participatie*, Heerenveen 2014, zie hoofdstuk 4 over het Cuma-onderwijs.

nen. Wij kijken vanuit ons perspectief naar het verleden om het verleden te leren kennen maar ook om via dat verleden onszelf te leren verstaan. We weerspiegelen als leraar en als student zelf ook iets. In dit licht is voor mij het leermeesterschap steeds belangrijker geworden.³⁰ De leermeester staat in een persoonlijke relatie tot de klas en daarbinnen tot de individuele leerling.

Via het persoonlijke raken we het hart van onszelf en van de ander en zullen we ook iets gaan verstaan van het geheim van de werkelijkheid. Het christelijke perspectief mag hierin zijn eigen plaats hebben binnen het open forum van de wetenschap. Wanneer we deze christelijke traditie verstaan als het Grote Huis, dan kunnen er vanuit elk vakgebied vensters worden geopend op de hemel.³¹

1.4 Conclusie

We hebben voor een tijdje in het Grote Huis vertoefd. In de gedenkbalk van het Grote Huis heb ik enkele inscripties aangebracht. Gods hand bracht ons in het aanzijn en leidde onze wegen door de generaties heen. Hij raakte ons aan. Hij heeft gesproken opdat wij Zijn stem zouden horen en de weg met Hem door de tijd naar Zijn Koninkrijk zouden gaan. Hoe wonderlijk is deze weg. De gehele geschiedenis is een geheimenis Gods. De geschiedenis ligt in Zijn hand.

De familiale en persoonlijke geschiedenis werd de bedding van mijn weg naar de geschiedwetenschap en het geschiedenisonderwijs.³² Ik ontdekte dat het (voor)ouderlijk geloof dat Gods hand in de geschiedenis aanwezig is te verbinden is met de wetenschappelijke overtuiging dat christelijk geloof en geschiedwetenschap samen kunnen gaan. In dat spoor ben ik op zoek gegaan naar een weg om deze overtuiging vorm te geven. Die weg heb ik gevonden in het onderwijs en middels het houden van lezingen en schrijven van boeken. Ik beoog hierbij niet om als een alwetende

30. Ewald Mackay, 'Cultuur als spiegelbeeld', in: Mackay, *Gedenkstenen in de Jordaan*, hoofdstuk

11. Zie ook mijn boeken *Meesterschap in spiegelbeeld. Beschouwingen over persoonlijke vorming in het cultuuronderwijs*, Gouda 2007; *In de spiegel van de tijd. Reisgids bij de leerlijn persoonlijke vorming*, Gouda 2010; *Besloten tuin. C.S. Lewis als leermeester*, Gouda 2011.

31. Zie hiervoor mijn boeken *Het Grote Huis. Christelijke geloofstraditie in een (post)moderne wereld*, Apeldoorn, 2013; *Een venster op de hemel. Christelijk leraarschap in de lespraktijk*, Apeldoorn 2014; *Een leeskamer in het Grote Huis. Een handreiking bij het lezen van teksten uit twintig eeuwen christelijke geloofstraditie*, Apeldoorn 2016.

32. Op andere plaatsen heb ik ook geschreven over mijn weg tot de geschiedenis. Zie hiervoor: *Gedenkstenen in de Jordaan*, hoofdstuk 1; *Het Grote Huis*, hoofdstuk 4-5.

verteller Gods hand aan te wijzen, maar om vanuit mijn beperkte horizon de geschiedenis te interpreteren als een spanningsveld tussen God en mens.

Heel deze reis vervult mij met een immense dankbaarheid. Dit leven is niet gemakkelijk, maar het is ook wonderlijk mooi. We mogen onze reis reizen.

In vreugde kerf ik dit alles in de gedenkbalk van het Grote Huis.